

УДК 811.111'42:165.741:316.276

ГЕНДЕРНА ВАРІАТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ МОВЛЕННЄВОЇ АГРЕСІЇ

Кріпак Ю.В., аспірант
кафедри германської й фіно-угорської філології
Київський національний лінгвістичний університет

У статті проаналізована ґендерна зумовленість стратегій мовленнєвої агресії в англomовному дискурсі, учасниками якого є англomовні комуніканти. Виявлена якісна специфіка прямої та непрямої стратегій мовленнєвої агресії та доведено, що вона значною мірою залежить від ґендерної приналежності об'єкта мовленнєвої агресії.

Ключові слова: ґендер, діалогічний дискурс, мовленнєва агресія, об'єкт мовленнєвої агресії, стратегія.

В статье проанализирована гендерная обусловленность стратегий речевой агрессии в диалогическом дискурсе, участниками которого являются англоязычные коммуниканты. Выявлена качественная специфика прямой и непрямої стратегий речевой агрессии и доказано, что она в значительной мере зависит от гендерной принадлежности объекта речевой агрессии.

Ключевые слова: гендер, диалогический дискурс, речевая агрессия, объект речевой агрессии, стратегия.

Krypak Yu.V. GENDER VARIATION IN VERBAL AGGRESSION STRATEGIES REALIZATION

This article analyzes gender features of verbal aggression strategies in dialogic discourse of English-speaking communicants. Qualitative specificity of direct and indirect verbal aggression strategies is revealed; it is shown to depend mostly on the gender characteristic of the object of verbal aggression.

Key words: gender, dialogic discourse, verbal aggression, object of verbal aggression, strategy.

Постановка проблеми. Об'єктом цього дослідження є стратегії мовленнєвої агресії, а предметом – ґендерна специфіка їхньої реалізації в спілкуванні англomовних комунікантив. Перш ніж приступити до аналізу об'єкта, визначимо зміст ключових термінів дослідження: «агресія», «стратегія мовленнєвої агресії» та «ґендер».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Агресія є міждисциплінарним поняттям, яке перебуває в полі зору біологів, зоологів, психологів, антропологів, лінгвістів, фахівців у галузі комунікації, юриспруденції тощо. У найзагальнішому вигляді агресію визначають як поведінку (або дію суб'єкта агресії), яка має на меті заподіяти шкоду або завдати збитків (об'єктові агресії; уточнення наше – Ю.К.) [13, с. 309]. Терміни «агресія» та «агресивність» іноді вживаються взаємозамінно. У цьому питанні ми підтримуємо позицію К. Бьорквіста та П. Ніемели [9, с. 4], згідно з якою зміст цих термінів доцільно розмежовувати в такий спосіб: **агресивність** (англ. *aggressiveness*) – ознака живої істоти (тобто її перманентна властивість), **агресія** (англ. *aggression*) – акт вияву цієї ознаки (тобто конкретна дія / поведінка). Зауважимо, що термін «агресія» застосовується також і в абстрактних контекстах, коли йдеться про це явище взагалі, поза його зв'язком із конкретним індивідом або соціальною групою.

Саме в цьому сенсі застосовують термін «агресія» еволюційні психологи, визначаючи її як набір стратегій, за допомогою яких жива істота намагається перемогти в боротьбі за існування, здобуваючи доступ до обмежених ресурсів (їжа, територія, партнер, домінування в зграї тощо) [8; 23]. Отже, агресія має стратегічну природу. Т.А. ван Дейк визначає **стратегію** як властивість когнітивних планів, що являють собою загальну організацію певної послідовності дій і включають ціль або цілі взаємодії [3, с. 272]. Зазвичай учасники взаємодії вдаються до стратегій, коли проміжні етапи розвитку подій важко (або взагалі неможливо) спланувати заздалегідь. Наприклад, складно передбачити, як відреагує на агресію той, на кого вона спрямована: чи він відступить, чи буде чинити опір, а якщо так, то як саме. Стратегії агресії значною мірою залежать від її типу, що визначається згідно зі специфікою засобів здійснення агресивної дії або поведінки.

Еволюційно первинним типом агресії є фізичний напад (приміром, ударити когось кулаком / ножом / палицею, схопити за горло, штовхнути, втопити, застрелити тощо); така агресія притаманна всім живим істотам, хоча цілком природно, що люди й тварини застосовують під час фізичного нападу різні частини свого тіла (наприклад, зуби vs кулаки), а люди, окрім того, мають значну кількість

інструментів, призначених для нанесення фізичної шкоди. Таку агресію прийнято називати **фізичною** [11]. Вона пов'язана з високим ризиком для самого агресора постраждати фізично під час відсічі, що її може дати сильний супротивник.

З розвитком суспільних практик людство винайшло й безпечніший спосіб боротьби за обмежені ресурси: моральну / психологічну агресію, яку також називають соціальною агресією, соціальною маніпуляцією [10], реляційною агресією [12; 18], прихованою агресією [10], вербальною агресією [1; 11] тощо. Усі ці терміни мають власні змістові нюанси (див. про це детальніше [8] – Ю.К.), але зважаючи на завдання нашого дослідження, що пов'язані з аналізом мовних засобів, за допомогою яких здійснюються акти агресії, на позначення цього різновиду агресії ми застосовуємо термін «**соціальна**» й услід за Г. Морошан зі співавторами [21] визначаємо її як дію або поведінку суб'єкта агресії, що має на меті морально зашкодити об'єктові агресії. Соціальна агресія здійснюється шляхом застосування засобів семіотичної природи, які підрозділяються на мовні / мовленнєві та позамовні / позамовленнєві. **Відповідно виділяємо мовленнєву агресію.**

Мовленнєва агресія здійснюється за допомогою системи знаків природної мови; вона може бути **прямою** (наприклад, ображення, звинувачення / викриття / докір, погроза / ультиматум, критика тощо) або **непрямою** (наприклад, глузування / дражніння / висміювання, іронія / сарказм, провокування / інсинуація / натяк, плітки / чутки, демонстрація власного обурення, розкриття чужих секретів, ігнорування / демонстрування байдужості / бойкот, применшення значущості об'єкта агресії / приниження тощо) (про пряму та непряму мовленнєву агресію див. детальніше [7] – Ю.К.). Наголосимо, що непряма мовленнєва агресія має на меті заподіяти шкоду об'єктові агресії в такий спосіб, що суб'єкт агресії нібито не мав такого наміру або взагалі непричетний до цього. Відповідно, він / вона знижують тим самим ризик агресії у відповідь.

Зупинимось детальніше на мовленнєвій агресії індивідів, середовищем реалізації якої є діалогічний дискурс. Саме в цьому дискурсивному оточенні найяскравіше виявляється стратегічна природа агресії, тому що етапи розвитку діалогу не можна передбачити в усіх деталях, оскільки невідомо, що скаже партнер на тому чи іншому етапі розвитку

бесіди [3, с. 272]. У діалогічному дискурсі **стратегія мовленнєвої агресії** характеризується цільовою спрямованістю мовленнєвих дій агресора на пошкодження образу «Я» (self-concept [20]) індивіда, котрий є об'єктом мовленнєвої агресії, та / або його «суспільного обличчя» [17]. Мінімальною одиницею реалізації стратегії мовленнєвої агресії є висловлення, метою якого є завдання психологічної шкоди об'єктові агресії. Зумовлюючи загальний стиль комунікативної взаємодії, стратегія мовленнєвої агресії визначає, як і якими засобами та / або способами можна досягти цих цілей, обмежуючи можливості прагматичного, семантичного та / або стилістичного вибору.

Услід за О.С. Іссерс [5, с. 110] систему мовленнєвих дій, що забезпечують ефективну реалізацію мовленнєвої стратегії агресії, називаємо **тактиками мовленнєвої агресії**. Ці тактики значною мірою залежать від здатності мовця оперативно реагувати на ситуацію згідно зі своїми мотивами й інтенціями, спираючись на власну комунікативну компетенцію й навички спілкування. Чим вищою є комунікативна компетенція мовця й чим кращим його / її володіння мовою, якою ведеться розмова, тим різноманітнішими й ефективнішими є його / її тактики мовленнєвої агресії; і навпаки, чим нижчими є його / її комунікативні вміння й мовні знання, тим більша ймовірність, що він / вона може вдатися до фізичної агресії [14, с. 1767; 22, с. 206].

Оскільки в фокусі уваги цього дослідження перебувають гендерні особливості реалізації стратегій мовленнєвої агресії, коротко схарактеризуємо зміст терміна «гендер». Його було введено в поняттєвий апарат гуманітарних наук в останній третині минулого століття на позначення соціокультурних та індивідуально-психологічних аспектів жіночого / фемінного та чоловічого / маскулінного. **Гендер** визначається як соціалізована стать, що конструюється в дискурсі (англ. *doing gender*) [2; 4; 6; 27]. На початковому етапі наукового студіювання агресії й агресивності в полі зору дослідників перебувала виключно агресія чоловіків, оскільки вважалося, що жінкам агресивність непритаманна взагалі [11], адже це зумовлено фізіологічно: чоловіки сильніші за жінок (тобто міряться з ними силою жінкам немає сенсу), у чоловіків особливий гормональний статус – підвищений рівень тестостерону, що стимулює агресію [15].

З розвитком гендерних студій, який зумовив зсув фокусу уваги з «природного» (nature) на

«культурне» (nurture), варіативність проявів агресії чоловіків і жінок поступово ввійшла до сфери наукового пошуку. За даними А. Фроді зі співавторами [16], у період з 1967 р. по 1974 р. із 314 досліджень, присвячених аналізу гендерної специфіки агресії, 54% стосувалися виключно чоловіків, 38% – чоловіків та жінок і лише 8% – виключно жінок. Ці відомості засвідчують, що в третій чверті минулого століття маскулінно зорієнтовані студії все ще посідали панівне місце в дослідженнях гендерної варіативності, але наявність жіночої агресії вже визнавалася науковцями. Як зазначає відомий фахівець у галузі дослідження гендерної специфіки агресії К. Бьорквіст [9, с. 6; 10, с. 181–182], на цьому етапі дослідникам властиво було перебільшувати гендерні розбіжності в агресивності чоловіків та жінок. Так, наприклад, у той період були опубліковані експериментально здобуті відомості стосовно того, що хлопчики є більш агресивними, ніж дівчатка [19; 26]. Це можна пояснити тим, що вищезазначені дослідники працювали в галузі еволюційної психології, зосереджуючи увагу на фізичній агресії дітей того віку, коли хлопчикам властиво застосовувати фізичну силу. Висновки пізніших наукових розвідок, до сфери яких залучається й соціальна агресія, а також досліджується агресивність представників інших вікових груп (підлітків та дорослих), є менш категоричними, що відзначено в низці авторитетних оглядів останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст. [9; 10; 13; 14; 16]. Основна причина цих змін полягає в тому, що з накопиченням наукового знання та емпіричних даних у цій сфері науковці усвідомили потребу чіткіше ставити питання, як саме можна порівняти маскуліну та фемінну агресію в кількісному плані. Дослідники розмірковували над тим, чи слід підраховувати кількість актів агресії чоловіків та жінок у цілому або диференціювати типи агресії; чи потрібно порівнювати акти агресії в діадах «чоловік – чоловік» та «жінка – жінка», а також чи доцільно брати до уваги змішані діади «чоловік – жінка» та «жінка – чоловік» (залежно від статі агресора та об'єкта агресії); чи слід зважати на те, хто розпочав атаку, хто вийшов переможцем, а також яка шкода є значнішою – фізична чи соціальна [9, с. 9]. Отже, дослідницькі питання щодо агресії чоловіків та жінок поступово перейшли з площини кількісного порівняння в площину якісного зіставлення.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є якісне порівняння стратегій

мовленнєвої агресії, що їх застосовують повнолітні англійські чоловіки й жінки в гендерно однорідних («чоловік – чоловік» і «жінка – жінка») та змішаних («чоловік – жінка» і «жінка – чоловік») діадах. Одиницею дослідження гендерних особливостей реалізації стратегій мовленнєвої агресії обрано мінімальну одиницю комунікативної взаємодії – діалогічну єдність, що її також називають обміном (exchange) [25], суміжною / ад'яцентною парою (adjacency pair) [24] тощо. Зважаючи на те, що наше дослідження скероване на виявлення якісних особливостей мовленнєвої агресії залежно від гендерної приналежності агресора й об'єкта агресії, діалогічні єдності добиралися в такий спосіб, щоб принаймні один хід (move [25] / turn [24]) містив висловлення або послідовність висловлень, які реалізують стратегію мовленнєвої агресії. Наголосимо, що одній і тій самій стратегії мовленнєвої агресії можуть бути підпорядковані доволі значні фрагменти діалогічного дискурсу, що складаються з декількох обмінів репліками; також мовленнєва агресія може демонструватися обома комунікантами одночасно.

Виклад основного матеріалу дослідження. Масив емпіричного матеріалу було сформовано з фрагментів діалогічного дискурсу, дібраних зі скриптів шести англійських ігрових кінофільмів (“Breakfast at Tiffany’s” [BT], “Good Will Hunting” [GWH], “Mona Lisa Smile” [MLS], “Social Network” [SN], “The Boat That Rocked / Pirate Radio” [PR], “The Iron Lady” [IL]) та двох серіалів (“Desperate Housewives” (сезон 1) [DH] та “Sex and the City” (сезон 2) [SC]). Доцільність залучення серіалів зумовлена тим, що вони краще, ніж звичайні ігрові кінофільми, відповідають критеріям так званого тесту Бекдел (іноді Бехдель). Цей тест названо на честь американської карикатуристки Елісон Бекдел, оскільки саме одна з героїнь її коміксів озвучила в 1985 р. ідею щодо доцільності перевірки художнього твору на гендерну упередженість. Для того, щоб пройти цей тест, твір (у нашому випадку – ігровий кінофільм) має відповідати таким умовам: у ньому повинні бути принаймні два жіночих персонажі, які повинні мати імена й розмовляти одна з одною про щось інше, ніж чоловіки. Аналіз серіалів, як свідчать наші відомості, надає можливість сформувати збалансований із погляду гендерної варіативності масив емпіричного матеріалу. Методом суцільної вибірки з вищенаведених джерел було вилучено 277 фрагментів

діалогічного дискурсу, в яких реалізована та або інша стратегія мовленнєвої агресії в гендерно однорідних і різнорідних діадах. Матеріал було класифіковано за критеріями, які узагальнено в таблиці 1.

Розглянемо приклади реалізації стратегій мовленнєвої агресії в ситуаціях зазначеного типу.

У **гендерно однорідних діадах «чоловік – чоловік» найчастотнішою є пряма** стратегія мовленнєвої агресії, яка складає 29% від загальної кількості стратегій мовленнєвої агресії в нашій виборці. Прямої мовленнєвій агресії в гендерно однорідних діадах «чоловік – чоловік» притаманні інвективи, погрози, директиви, наприклад:

“*BILLY: That’s pretty funny, Morgan. (throwing beer can at Morgan’s head) Here’s your fuckin’ nickle bitch. MORGAN: Keep antagonizing me, watch what happens!*” (GWH, с. 31)

Непрямі стратегії мовленнєвої агресії в діадах аналізованого типу (19%) базуються переважно на іронії та сарказмі, наприклад: “*LAMBEAU: Yeah, let’s get started. WILL: Yeah, let’s do it, I’m pumped! Let’s let the healing begin*”. (GWH, с. 23)

У вищенаведеному діалозі Віл, який зовсім не має бажання бесідувати з психологом, але вимушений це робити, саркастично застосовує кліше, які зазвичай вживаються як вияв ентузіазму (*let’s do it, I’m pumped!*), змінюючи контекст консультації з психологом на релігійний (*Let’s let the healing begin*).

Чоловіки можуть застосовувати й нестандартні тактики прямої агресії, наприклад, образливі пресупозиції питання (*do you find it hard to hide the fact that you’re gay?*): “*WILL: Yeah...do you find it hard to hide the fact that you’re gay? PSYCHOLOGIST: What’re you... what’re you talking about...? Wait. WHAAAAT?*” (GWH, с. 16–17)

Як свідчить бурхлива реакція об’єкта агресії, тактики непрямої агресії є не менш ефективними, ніж пряма образа.

У **гендерно різнорідних діадах «чоловік – жінка»** прямі стратегії мовленнєвої агресії

(13%) є менш поширеними, ніж у діадах «чоловік – чоловік» (29%). Це може пояснюватися тим, що чоловікам у західних культурах притаманна шляхетність по відношенню до жінок. Однак це не виключає можливості прямої агресії з їхнього боку, наприклад:

“*MR. YUNIOSHI: Miss Golightly, this time I’m not only calling the police, the fire department, and New York state housing commission, and, if necessary, the board of health! HOLLY GOLIGHTLY: Quiet, up there. You want to wake the whole house?*” (BT, с. 23)

За нашими даними, чоловіки частіше застосовують до жінок тактики непрямої стратегії мовленнєвої агресії (16%), ніж прямої (13%):

“*PAUL VARJAK: If I were you, I’d be more careful with my money. Rusty Trawler is too hard a way of earning it. HOLLY GOLIGHTLY: It should take you exactly four seconds to cross from here to that door. I’ll give you two*” (BT, с. 24).

Зауважуючи, що Расті Тролер є дуже важким для жінки способом заробляти гроші, Пол Варжак прозоро натякає на аморальність поведінки Холлі Голайтли, на що вона негайно реагує, вказавши Полу на двері.

Пряму стратегію мовленнєвої агресії в діаді «жінка – жінка» (7%) ілюструє фрагмент діалогу, що відбувається між Сюзан, яка заблукала в незнайомій частині міста, та повією, яка працює в тому районі. Сюзан звертається до останньої з проханням вказати їй шлях: [*EXT – Streets – Night*] (*Susan is wandering the streets*) “*SUSAN: (to a hooker) Excuse me. I think I’m lost. HOOKER: You best be lost. This here’s my corner*.” (DH, с. 39). В агресивній відповіді на запитання Сюзан повія застосовує той самий мовний матеріал, що їй надає Сюзан (*be lost* у значенні «загубитися»), але при цьому вона вживає цей вираз в іншому значенні («забиратися геть»). Агресивність мовленнєвої стратегії повії підсилюється чітким відмежуванням «своєї» території (*my corner*).

У наступному прикладі **непряма** стратегія мовленнєвої агресії в діаді «жінка – жінка»

Таблиця 1

Гендерний склад учасників ситуацій мовленнєвої агресії та кількісна представленість ситуацій прямої й непрямої агресії

	Чоловік – чоловік		Чоловік – жінка		Жінка – жінка		Жінка – чоловік	
	Абс. кільк.	%	Абс. кільк.	%	Абс. кільк.	%	Абс. кільк.	%
Пряма агресія	79	29%	35	13%	18	7%	14	5%
Непряма агресія	53	19%	44	16%	11	4%	23	7%
Загалом	132	48%	79	29%	29	11%	37	12%

(4%) представлена натяком. Діалог відбувається в ситуації, коли Жісель пізно повертається додому й каже подрузі (Бетті), що всю ніч була з психоаналітиком, причому займалися вони зовсім не психоаналізом: “*GISELLE LEVY: We stayed up all night too. Not talking. BETTY WARREN: He’s married. <...> Does he pay you? <...> At the rate you’re going, you could make a fortune.*” (MLS, с. 102–104)

У відповідь на натяк Жісель (який не є агресивним) Бетті прозоро натякає подрузі, що в її випадку йдеться не про любов, а про проституцію. На це вказує імплікація питання, чи він платить Жісель (*Does he pay you?*). Образа підсилюється наступним реченням, в якому експлікується багаторазовість дії (*At the rate you’re going, you could make a fortune*).

До непрямой агресії відносимо також випадки, коли образливі речі про особу, що є об’єктом агресії, промовляються в її присутності, хоча й формально адресовані іншому. Так, у ситуації, що наведена нижче, дівчата насміхаються над молодою Маргарет (майбутньою Тетчер) з тієї причини, що вона відмовляється йти у кіно, адже має вчитися:

“*PRETTY YOUNG WOMAN 1: Margaret, do you want to come to the pictures? MARGARET’S eyes catch on the glitter of a broach in passing. They turn to look at her WHISPERING and GIGGLING. PRETTY YOUNG WOMAN 2: She can’t come, she’s got to study. The FLUSH of MARGARET’S skin – PRETTY YOUNG WOMAN 2 (CONT’D) Miss Hoity Toity!*” (MT, с. 10)

Дівчата бачать, що Маргарет обурюють їхні насміхання (невербальний сигнал – рум’янець), і нагороджують її образливим прізвиськом *Miss Hoity Toity* («пихата, зарозуміла, гордовита»).

Пряма стратегія мовленнєвої агресії жінки, спрямована на **чоловіка** (5%), зазвичай відбувається в подружніх парах або в парах молодих людей, які зустрічаються, наприклад:

“*ERICA: You’re obsessed with the finals clubs. You have finals clubs OCD and you need to see someone about this who’ll prescribe some sort of medication. You don’t care if side effects may include blindness. MARK: Final clubs. Not finals clubs and there’s a difference between being obsessed and being motivated.*” (SN, с. 5)

У наведеному фрагменті діалогічного дискурсу Еріка застосовує стратегію прямої мовленнєвої агресії (образа, обвинувачення Марка в психічному захворюванні), яка розгортається за риторичним принципом градції, або клаймексу. Попри очевидність

наміру Еріки дійняти незворушного Марка до живого, він не сприймає слова Еріки як образу, а спокійно виправляє її неточності.

За нашими даними, спрямована на чоловіка пряма агресія жінки доволі часто не є щирою, «серйозною»: так, у прикладі нижче вона є своєрідною спробою дівчини привернути до себе увагу, тобто фліртом:

“*WILL: Hi... SKYLAR: You’re an idiot. WILL: What? SKYLAR: You’re an idiot. I’ve been sitting over there for 45 minutes waiting for you to come and talk to me, but I’m tired now and I hafta’ go home, and I ... I couldn’t sit there any more waiting for you. WILL: Well ... I’m Will. SKYLAR: Skylar.*” (GWH, с. 10)

Прикметно, що ту саму функцію може виконувати й **непряма** стратегія мовленнєвої агресії (7%), як у прикладі нижче:

“*WILL: It’s Will. I’m, you know, the really funny, good-lookin’ guy you met at the bar the other night. SKYLAR: I don’t recall anyone who matched that description. I think I’d remember. WILL: All right. Well, you got me. It’s the ugly, obnoxious toothless loser who got hammered and wouldn’t leave you alone all night. SKYLAR: Ohhhh, Wiill. I remember. How are you? I was wonderin’ if you’d call me.*” (GWH, с. 14)

На відміну від застосування прямої образи, дівчина використовує попередні репліки свого співрозмовника, щоб висловити своє жартівливе ставлення до нього; це знов-таки словесна баталія під час флірту.

Висновки з проведеного дослідження. Підіб’ємо підсумки. Виходячи з того, як мовленнєва агресія представлена в англійських ігрових повнометражних кінофільмах і серіалах, є підстави стверджувати, що відповідну стратегію активно застосовують і чоловіки, і жінки. За нашими даними, чоловіки вдаються до мовленнєвої агресії частіше, ніж жінки (48% та 29% відповідно), але цю розбіжність не можна вважати такою, що цілком відповідає дійсному стану речей, оскільки під час художнього відображення мовленнєвої поведінки жінок у кіно значну роль відіграють погляди автора сценарію та режисера-постановника, а також принципи добору кінофільмів для аналізу дослідником. Очевидно, що для отримання надійних кількісних даних щодо частотності мовленнєвої агресії чоловіків та жінок на підставі аналізу ігрових кінофільмів потрібна попередня соціологічна обробка масиву джерел, що будуть проаналізовані.

Стосовно якісної специфіки стратегій мовленнєвої агресії, що застосовуються чолові-

ками, зазначимо, що ключову роль тут відіграє не стільки стать самого агресора, скільки стать об'єкта агресії. Так, чоловікам властиво застосовувати стратегію прямої мовленнєвої агресії частіше до чоловіків (29%), ніж до жінок (13%), але лише пряма агресія по відношенню до чоловіків може бути контактопідтримуючою. Очевидно, що тут значну роль відіграє соціокультурний чинник. Непряма агресія чоловіків до чоловіків та до жінок має майже однакові показники (19% і 16% відповідно). На нашу думку, для виявлення гендерної варіативності реалізації непрямих стратегій мовленнєвої агресії необхідне поглиблене вивчення спектру тактик, характерних для представників різних статей.

Усупереч традиційним уявленням психологів, англломовні жінки в ситуаціях повсякденного спілкування, як і чоловіки, застосовують стратегії мовленнєвої агресії, але, на відміну від чоловічих, жіночі стратегії демонструють доволі збалансовану варіативність. У жінок також спостерігається залежність способу реалізації стратегій мовленнєвої агресії (прямого або непрямого) від статі об'єкта агресії: жінки застосовують пряму агресію до жінок дещо частіше, ніж до чоловіків (7% та 5% відповідно), а непряму агресію, навпаки, частіше до чоловіків, ніж до жінок (7% та 4% відповідно), але ці розбіжності в жінок менш виражені, ніж у чоловіків.

Зважаючи на роль соціокультурних чинників у гендерній варіативності реалізації стратегій мовленнєвої агресії, вважаємо доцільним у подальшому дослідженні диференціювати стратегії мовленнєвої агресії, що їх застосовують чоловіки та жінки, за національною ознакою (британці чи американці) та за типом ситуації (інституційна чи побутова), а також детально розглянути гендерну зумовленість тактик їхньої реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакиев А.Г. Природа вербальной агрессии / А.Г. Бакиев // Вестник Башкирского ун-та. Сер. Филология и искусствоведение. – 2013. – Т.18. – №1. – С. 162–165.
2. Введение в гендерные исследования // Под ред. И.В. Костиковой. – М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 2000. – 224 с.
3. Дейк Т.А., ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк; [пер. с англ.; сост. В.В. Петров; ред. В.И. Герасимов]. – М. : Прогресс, 1989. – 310 с.
4. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
5. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. Изд. 3-е, стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
6. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / А.В. Кирилина. – М. : Институт социологии РАН, 1999. – 155 с.
7. Крпак Ю.В. Непрямі тактики мовленнєвої агресії / Ю.В. Крпак // Science and Education a New Dimension. Philology / [editor-in-chief Xenia Vamos]. – Budapest, 2016. – Vol. IV (22), Issue 99. – P. 23–26.
8. Archer J. A strategic approach to aggression / J. Archer // Social Development, 1999. N 10. – P. 267–271.
9. Björkqvist K. New Trends in the Study of Female Aggression / K. Björkqvist, P. Niemelä // Of Mice and Women: Aspects of Female Aggression / Ed. by K. Björkqvist, P. Niemelä. – San Diego, etc.: Academic Press, 1992. – P. 3–16.
10. Björkqvist K. Sex differences in covert aggression among adults / K. Björkqvist, K. Österman, K.M.J. Lagerspetz // Aggressive Behavior, 1994. – No 20. – P. 27–33.
11. Buss A.H. The Psychology of Aggression / A.H. Buss. – New York : Wiley, 1961. – 307 p.
12. Crick N.R. Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment / N.R. Crick, J.K. Grotpeter // Child Development, 1995. – No 66. – P. 710–722.
13. Eagley A.H. Gender and Aggressive Behavior: A Meta-Analytic Review of the Social Psychological Literature / A.H. Eagley, V.J. Steffen // Psychological Studies, 1986. – Vol. 100, No 3. – P. 309–330.
14. Eatough V. Women, Anger, and Aggression: An Interpretative Phenomenological Analysis / V. Eatough, J.A. Smith // Journal of Interpersonal Violence, 2008. – Vol. 23, No 12. – P. 1767–1799.
15. Ellis L. Genes, criminality, and the evolutionary neuroandrogenic theory / L. Ellis // Biosocialcriminology: Challenging environmentalism's supremacy Hauppauge / Ed. A. Walsh and L. Ellis. – NY. : Nova Science, 2003. – P. 13–34.
16. Frodi A. Are women always less aggressive than men? / A. Frodi, J. Macaulay, P.R. Thome // Psychological Bulletin, 1977. – No84. – P. 634–660.
17. Goffman E. Interaction Ritual / E. Goffman. – NY. : Enchor Books, 1967. – 270 p.
18. Little T.D. Disentangling the “whys” from the “whats” of aggressive behavior / T.D. Little, S.M. Jones, C.C. Henrich, P.H. Hawley // International Journal of Behavioral Development, 2003. – Vol. 27. – P. 122–133.
19. Maccoby E.E. The Psychology of Sex Differences / E.E. Maccoby, C.N. Jacklin. – Stanford: Stanford University Press, 1974. – 634 p.
20. McLeod S. A. Self Concept [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.simplypsychology.org/self-concept.html.
21. Moroschan G. Sex Differences in the Use of Indirect Aggression in Adult Canadians / G. Moroschan, P.L. Hurd, E. Nicoladis // Evolutionary Psychology, 2009. – No 7, Vol. 2. – P. 146–159.
22. Rancer A.S. Argumentative and Aggressive Communication: Theory, Research and Application / A.S. Rancer, Th. A. Avtgis. – Sage: 2006. – 336 p.
23. Riechert S.E. Game theory and animal contests / S.E. Dugatkin, H.P. Reeve (Eds.) Game theory and animal behavior. – New York : Oxford University Press, 1998. – P. 64–93.
24. Sacks H. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation / H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson // Language // Language, 1974. – Vol. 50. – No. 4, Part 1. – P. 696–735.

25. Sinclair J. McH. *Towards an Analysis of Discourse: The English Used by Teachers and Pupils* / J. McH. Sinclair, R.M. Coulthard. – London: Oxford University Press, 1975. – 163 p.
26. Terman L.M. *Psychological Sex Differences* / L.M. Terman, L.E. Tyler // L. Carmichael (Ed.) *Manual of Child Psychology*. – New York : Wiley, 1954. – P. 1064–1114.
27. West C. *Doing Gender* / C. West, D.H. Zimmerman // *Gender and Society*, 1978. – Vol.1, No2. – P. 125–151.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

BT – *Breakfast At Tiffany's* : dialogue transcript [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/b/breakfast-at-tiffanys-script.html. – Title from the screen, 1961.

DH – *Desperate Housewives. Season 1* : dialogue transcript [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twiztv.com/cgi-bin/transcript.cgi?episode=http://dmca.free.fr/scripts/desperatehousewives/season1/desperate-105.htm> – Title from the screen, 2004.

GWH – Damon M., Affleck B. *Good Will Hunting: dialogue transcript* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.moviescriptsandscreenplays.com/BenandMatt/goodwilltrans.html>.

IL – Morgan A. *The Iron Lady: film script* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Iron-Lady,-The.html>.

MLS – Konner L., Rosenthal M. *Mona Lisa Smile : dialogue transcript* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/m/mona-lisa-smile-script-transcript.html.

PR – *Pirate Radio [The Boat That Rocked]: Dialog Transcript* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/p/pirate-radio-script-boat-rocked.html.

SC – *Sex and the city. Season 2* : dialogue transcript [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/sexandthecity.html>. 1998.

SN – *The Social network. Screenplay* by A. Sorkin, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Social-Network>.